

1929 EKONOMİK BUNALIMI SONRASINDA DÜNYADA “YENİ TÜRKİYE” ALGISI VE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ARAYIŞLARINA İLİŞKİN SAPTAMALAR

Alev GÖZCÜ*

Özet

Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış; Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen büyük bir savaşla Türkler, sömürgeci ülkelere karşı bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. İmparatorluğun ardında bıraktığı sorunların çözümünün yanı sıra bir de Yeni Türkiye’nin yeni bir sistem belirleme sorunu vardı. İşte Türkiye’deki bu yapı yurt dışındaki gazetelerce ilgiyle takip ediliyor ve Yeni Türkiye’nin iktisadi politikalarının nasıl şekilleneceği merak konusu oluyordu.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Türkiye, İktisat, Ticaret, Maliye, Dünya Ekonomik Bunalımı, Newyork Times, Vossische Zetiung, Manchester Guardian, Kathimerini, El- Irak.*

THE NEW PERCEPTION OF TURKEY IN THE WORLD AND CHARACTERICATIONS RELATED TO ITS QUEST FOR ECONOMIC MODEL FOLLOWING THE CRISES OF 1929

Abstract

Following The World War I, The Ottoman Empire was destroyed and a great independence was gained altogether with a public fight against the emperyalism under the leadership of Mustafa Kemal Pasha in Anatolia. Besides all of the problems awaiting to be solved left over from the empire, The new Turkey also was in need of determining a new system. These events were being followed with great interest by journalists in abroad and the new economic policies of Turkey were being wondered.

Key Words: *New Turkey, Economy, Trade, Finance, World Economic Crises, Newyork Times, Vossische Etiung, Manchester Guardian, Kathimerini, El -Irak.*

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (alev.gozcu@deu.edu.tr).

1.Giriş

"Yeni Türkiye" deyimini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında Batı kamuoyunun pek önem verdiği bir niteleme oldu. Yeni Türkiye'nin coğrafi, tarihi, beşeri sahası halefi olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklıydı. Yeni Türkiye'nin bu farklılıklarına pek çok Avrupalı da vurgu yaptı¹.

Geçmiş yüzyılın "hasta adamı" Osmanlı Devleti'nden artakalan Türklerin, umulmadık biçimde bir bağımsızlık savaşı vermeleri dünyada önce şaşkınlıkla izlenmiş, giderek pek çok kesim tarafından hayranlık duyulmasına neden olmuş ve övgüyle karşılanmıştı. Yabancılarda şaşkınlık ve hayranlık gibi duygular uyandıran bu olgu, Türklerce "Milli Mücadele" olarak ifade edilmiştir. Türkler'in gözünde "Milli Mücadele, emperyalist saldırıya karşı yürütülen silahlı bir karşı koyma" iken²; Batı kamuoyunda bu büyük olgu, Doğu'nun hasta adamının yeniden diriliş için verdiği çabaydı. Böylece onlar, hasta adamdan, ulusal bağımsızlık sonrasında oluşan devleti; "Yeni Türkiye" olarak adlandırıyorlardı.

Bu niteleme, yalnız o yıllarla sınırlı kalmadı. Türkiye'de önce toplumsal ve siyasal, ardından da kültürel ve ekonomik dönüşümler başladığında, Yeni Türkiye'nin içini dolduran değişimler yaşandıkça, daha sık kullanılmaya başlandı. Türkiye'ye gelen devlet adamları, gazeteciler, bilim adamları ve bir şekilde onunla temasa geçmiş olan kesimler, eskiden yeniyi ayırabilmek için "Yeni Türkiye" deyimini kullanıyorlardı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında Türkiye'nin devletçilik temelinde ekonomik dönüşüm savaşını ortaya çıktığında, Yeni Türkiye'nin bu yolda verdiği mücadele çok merak edilir olmuştu. "Yeni Türkiye"nin nasıl bir ekonomik model benimseyeceği, bunda başarılı olup olamayacağı derin bir ilgi uyandırıyordu. Türkiye'nin yakın komşusu Sovyetler Birliği'nde uygulanan ve Batı dünyası için ürküntü yaratan ekonomik model, kendine özgü ilkeler üzerinde var olmaya çalışırken, bir değişimi Türkiye de yaşıyordu. Bu değişim, Sovyetler Birliği'ndeki değişime benzemiyordu; kendine özgü yönleri olduğu gibi, kimi yönlerden örneğin, İskandinav ülkelerine benzer açılımlar da yapıyordu. Ancak, yine de bu durum bir ilgi ve merak konusu olmaya devam ediyordu. Türkiye demokrasi deneyimleri verirken, kendi gerçekleri ile de yüzleşmiş; ekonomik zorlukların ne denli derin olduğu görülmüştü. Şimdi yeni bunalımla bütünleşen bu zorluklar, aşılması gereken engeller olarak Türkiye'nin önünde dururken; Türkiye üzerine notlar kaleme alan ya da Türkiye'ye gelip durumu gözlemleyen kişilerin satırlarında, bu dönüşüme ilişkin saptamalar yer alıyordu.

2.1. Yeni Türkiye'deki Değişim ve Dönüşüm

Ankara'da Amerika'nın ilk Büyükelçisi sıfatıyla görev yapan Joseph C. Grew de hükümetine yazdıklarında Türkiye hakkında bilgi verirken, bu deyimini kullanıyordu. Ta Lozan görüşmelerindeki tanıklığından bu yana O, Türkiye'deki değişimleri yakından gözlemlemekteydi. Türkiye üzerine yazdığı anılarda, Türkiye'deki bu değişimlerden, değişme dinamikleri ve aktörlerinden övgüyle söz

1 Jean Deny, *Yeni Türkiye*, (çev.: Sencer Kodolbaş), Cumhuriyet yay., 2000, s.15.

2 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge kitapevi, Ankara, 2006, s.31.

eden Grew, Türkiye'nin çağdaşlaşma atılımlarının mimarı olarak gördüğü Mustafa Kemal Paşa için; " *Avrupa'nın hasta adamını tedavi etmeye ve onu her zaman için sağlam ve güçlü kılmaya girişmiş ülkenin kurucusu...*" tanımlaması yapıyordu³. Türkiye algılamalarında, Türkiye için öngörülen şeylerin, Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğine gönderme yapılarak açıklanması o dönem için yaygın bir yöntemdi. Türkiye'nin yaşadığı dönüşüm onlar için, bir laboratuvarında gözlemledikleri ilginç şeylerdi. Hemen Avrupa'nın doğu kıyısında yaşanan bu değişimlerin, yakın doğudaki etkilerinin neler olabileceği üzerine düşünceler dillendiriliyordu. O dönemde Türkiye'de toplumsal yapıdan, siyasal örgütlenme biçimine dek büyük bir değişim yaşanıyor; bu değişim, Türkiye'nin yalnız Batıdaki değil, Doğu'daki yakın komşuları tarafından da ilgiyle izleniyor; İran lideri Şah Rıza Pehlevi ve Afganistan Kralı Amanullah Han gibi Atatürk'e hayranlık duyan Doğulu liderler, kendi ülkelerinde de kimi değişiklikler yapmak istiyorlardı. Ancak onların istekleri toplumsal yapıdaki sınırlı değişim arzusundan oluşuyordu. Çok daha fazla ve derinliği olan değişimleri hem göze alamıyorlar, hem de toplumsal yapılarının, bu değişimi kaldırma yeteneği ortaya koyamayacağını düşünüyorlardı.

Atatürk ise, kendi ülkesinde köklü bir kırılış ve sıçrayışla, yepyeni bir toplum, siyaset, kültür ve ekonomi modeli yaratmaya çalışıyor; yalnız devlet kurumlarını yenilemekle sınırlı bir değişimi değil, sistemlerin yanı sıra insan modeli ve algılamasını da biçimlendirme uğraşı veriyordu.

1930'lu yıllarda bu geniş kapsamlı dönüşümün, ekonomik modeli ön plana çıkmıştı. Batılılarsa, düne kadar kafes arkasında ve peçeler içinde gördükleri Türk kadınlarıyla artık, toplumsal yapının içinde, modernleşmenin önemli bir aktörü olarak karşılaşıyorlardı⁴. Örneğin Raymond Cartier tarafından "Le Nouvelliste" gazetesinde çıkan bir yazı da eski Türkiye ile Yeni Türkiye pek çok farklı açıdan karşılaştırılıyor ve ortaya yabancıların gözünde eski Türkiye'yi anlatan dikkat çekici şu satırlar çıkıyordu: "Mazideki ihtiyar Türkiye! Hükümet bir bela, polis bir zorba... Fakat bahşiş ve rüşvet ile her şeyi yoluna koyan bir uzlaşma aracı Avrupalılar ise onları yasa üstüne çıkaran kapitülasyonlara sahip... Babiâli'nin dış salonunda rakip yabancı devletler delegeleri itişip kakışıyorlar. Kimisi sanayide bir ayrıcalık,, kimisi yeni bir izin dileniyor. Koca Düyunu Umumiye binası bütün İstanbul'u eziyor. Fakat kışla gibi görkemli ve heybetli Alman büyükelçilik binası Boğaziçi'nin ağzında hüküm sürüyor. Limanda ise İngiliz, Fransız, Rus ve Alman zırhlularının bayrakları kuru ve tehditkâr sesler çıkararak dalgalanıyorlar. Bir zamanlar Orta Avrupa'yı titreten Viyana'yı kuşatan bu ihtiyar saltanat Türkiye'si bu aralık konsoloslarca "Boğaziçi'nin hasta adamı" diye anılıyordu⁵".

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde sorunlarının neler olduğu Batı dünyasında biliniyordu. Bütçenin yetersizliği, maliyenin sonu gelmez sorunları; sanayinin kıtlığı; yatırım yetersizliği; altyapı yokluğu gibi konularda görülen büyük eksiklik Türkiye tarafından asla çözülememiş sorunlardandı. Hatta buna ilişkin gözlemler kanıksanmış bir hale bile gelmişti. Ancak Türkiye, savaş sonrasında umulanın üzerinde bir gelişme stratejisi izlemişti. Kalkınma hızı belli bir düzeyin altına inmemiş, denk bütçeye öyle ya da böyle dikkat edilmişti. Bu Türkler için

3 Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye*, (çev.: Kadri Mustafa Orağlı), İstanbul,1999, s.1.

4 Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın*, T.C Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 2001, s.160.

5 *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi (1923-1938)*, (ed.: Ö. Andaç Uğurlu), Örgün yay., İstanbul, 2003, s.94.

geçmiş dönemde, pek öngörülen şeyler değildi. Türklerin, para konularındaki zayıf ve kısır görüş ve uygulamaları, kapitalist Avrupalılar için hep istismar konusu olmuş; Osmanlı ülkesi istismarın, çıkarın ve fırsatların yurdu olarak algılanmıştı. Ancak, şimdi Yeni Türkiye'deki Türkler, eski Türkiye'deki Türkler'e hiç benzemiyorlardı. Türkiye'de pek çok konuda görülen değişim yanında, ekonomi, para, ticaret, sanayileşme ve üretim gibi konularda görülen şaşırtıcı olumlu gelişmeler Türkiye algılaması üzerinde geçmişten kalan sığ ve bir ölçüde de Türkler için rahatsız edici nitelermelerden uzaklaşmış; olumlu bir bakış ve nitelme düzeyine ulaşmıştı.

Türkler ise, eski hastalıkların tekrar nüksetmesini istemiyorlardı. Gelişmek için toplumsal devrimlerin, siyasal açılımların yanı sıra sağlam bir ekonomik kalkınmanın gerekli olduğunu anlamışlardı. Fetihlerin ve fetih ülkülerinin yerini kalkınma ve bayındır bir yurt yaratma arzusu almıştı. Sabanı kılıca üstün kılma ülküsüne sarılmışlardı. Ancak bunun yine de çok uzun soluklu bir mücadeleyi gerektirdiği biliniyordu. Batı dünyası ise bu dönüşümü şaşkınlıkla izliyorlardı: Acaba Türkler başarılı olacaklar mıydı? Batı dünyasında, önemli başkentlerdeki siyasal çevrelerde, düşünce kulüplerinde ve dönemin ünlü kalem sahiplerinin basın organlarındaki köşelerinde sık sık bu sorular soruluyordu. Türkler hevesliydi. Ancak, 1929 yılında başlayan ve bütün dünyayı saran ekonomik bunalım, olumsuz etkileriyle, onların bu yeni mücadele sahalarında önlerine engeller koymuştu. Aslında bu zorluklar, ekonomik bunalımın pençesine düşüp kıvrılmakta olan her ülke için geçerliydi; ancak Batılıların ekonomik deneyimleri güçlüydü; Türkler ise yeni sınavlarında kendileri için çözümü zor yeni problemlerle karşı karşıydılar. Bu dönemde merak edilen şey, onca ekonomik krizin içinden sıyrılıp gelen Türklerin, yeni kurdukları devletlerinde ekonomik yönden başarılı olup olamayacağıydı.

Osmanlı İmparatorluğu tarihten silinmiş; onun yerini "Yeni Türkiye" almıştı. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan "Yeni Türkiye'nin" sistemini dünya düzeni içinde nasıl konumlandıracağı son derece önemli bir konuydu. Büyük bir imparatorluğun ardından kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinin "sistem" sorunu kadar, başta eğitim olmak üzere geri kalmışlıktan kurtulmak, kalkınmak ve refah seviyesini yükselterek bunu toplumun tamamına yaymak; çöken bir imparatorluğun borçlarını ödemek gibi pek çok sorunu da vardı. Mustafa Kemal Atatürk, yeni oluşturduğu ideolojik açılımın etkisiyle, yeni Türkiye'nin bir iktisat devleti olacağını söylemişti. Bunun için Türkiye büyük atılımlar da yapmış, yer altı ve yer üstü zenginliklerini harekete geçirmeye çalışmıştı. Bunların yanı sıra genel olarak yine de merak ediliyordu: Ancak, dünyayı kasıp kavuran türlü ekonomik sıkıntıların kısılcığında Türkiye'nin başarı şansı neydi?

Kurulduğu dönemde Türkiye'nin dünyada ekonomik olarak örnek alabileceği iki farklı kalkınma modeli vardı. Bunlardan biri, Batı dünyasının benimsediği Kapitalizm, diğeri ise Rusya'nın yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği'nde hayat bulan Sosyalizmdi⁶. Her iki sistemin de kendine özgü kuralları, yöntemleri ve koşulları vardı. Türkiye ise geldiği tarih çizgisinde bu iki modele de kuşkuyla yaklaşıyordu. Tarihsel deneyimleri ve ekonomik koşulları, bu iki modele de ihtiyatlı bakmayı haklı olarak gerekli kılıyordu. Sınırlı sermaye birikimi, teknik geri kalmışlığı, ekonomik ve toplumsal yönden olumsuz koşulları, bu konuda ona

6 Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi yay., Ankara, 2004, s.465.

haklılık veriyordu. Yine de Batı'dan alacağı kimi deneyimler de yok değildi: Batı'da burjuvazi, katı monarşilere karşı bir mücadele vermişti. Yönetim erkinin adaletsiz biçimde paylaşılmasına Batı'da yükselen tepki, Türk entelektüeller için önemli örnek oluşturmuş; onlar da Saltanat ve Halifeliğe karşı bu savaşı vermişlerdi. Böylece Avrupa'nın "Aydınlanma" deneyimi, Türkler için önemli açılımlar getirmişti⁷. Bu deneyimler, onların dünyaya bakış biçimleriyle örtüşen ekonomik sistem arayışlarında bir ölçüde etkili olabilirdi; ancak ekonomik koşullar ve toplumsal geri kalmışlık yine de yeni açılımlar getirmeyi gerekli kılıyordu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'sinde Cumhuriyet yüzünü Batı'ya çevirmişti. "Kurtuluş Savaşı Batı ülkelerine karşı bağımsızlığı sağlamak için veriliyordu. Ama bağımsızlık sonunda ulaşılmak istenilen, büyük ölçüde Batılı devletler gibi bir devlet olmaktı⁸." Bir başka açıdan Batı'nın deneyimlerinden yararlanmak, aynı zamanda Batı'nın saldırgan yönlerine karşı direnebilmek için de gerekli diye görülüyordu. "Batı uygarlığı dışında geri kalan ve bu geriliklerinde direnen toplumlar üstün ekonomi ve teknoloji güçleri tarafından sömürülmeye mahkûm"⁹ dular. "Emperyalizm ile savaştan yeni çıkan Türk devrimcileri bunun ekonomik ve diplomatik bir teslimiyet olmaması konusunda çok titizdiler¹⁰." Bu nedenle yeni örgütlenme ve sistem oluşturma çalışmalarında Batı onlar için önemli bir laboratuvar gibiydi. "Türk bağımsızlık savaşının zorunlu olarak sömürgeciliğe karşı verilmiş olması, Kemalistlerin yabancı sermayeye karşı bir tavra kaymalarını gerektirmedi¹¹". Cumhuriyet Türkiye'si ekonomik ve toplumsal sistemini Batı'ya dönük bir biçimde, Batılı değerlerle oluşturmaya çalışırken; kendi içinde bulunduğu koşulları da göz ardı edemiyordu. İlk arayışlar ve denemelerin ardından, yeni bir süreç ortaya çıktı: Dünya Ekonomik Bunalımı...

2.2 Yeni Türkiye'nin Devletçiliği: "étatisme"

1929 yılında ortaya çıkan "küresel" krizin etkileri Batı dünyasında olduğundan çok daha fazlasıyla Türkiye'de görüldü. Türkiye bu büyük ekonomik krizin içine, henüz daha ekonomik sistemini tam oluşturamadan girmiş oldu¹². Türkiye, bütün dünyayı sarsan ekonomik sorunlar yumağı ortasında hem ekonomik potansiyeli hem de edinmeye çalıştığı sistem açısından bir sınavla karşı karşıya kalmıştı. O, sıkıntıyı yaşarken, kendine özgü bir ekonomik sistem oluşturma çabası içindeydi. Kuruluşundan dünya ekonomik bunalımının kapıları çaldığı ana dek Türkiye, Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikalarını bir kenara bırakarak pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da köklü değişiklikler yapmaya yönelmişti. Atatürk, ancak bu şekilde ekonomik bir kalkınma yapılabileceğini görüyor; bunun için bir zihniyet değişimini öngörüyordu. Üstelik bu değişimin halk kesimleri tarafından da benimsenmesi gerektiği ortadaydı. Ancak o zamana değin yaşanan deneyimler yine de sınırlıydı. Dünya Ekonomik bunalımı bir ekonomik sistem arayışını zorunlu kılmuştu. Türkiye, mevcut ekonomik düzeyi ve sermaye olanaklarıyla, bu yarıştan

7 Ayrıntı için bkz.: Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009.

8 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Bunalımında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2009, s.33.

9 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (haz.: Ahmet Kuyas),Yapı Kredi yay., İstanbul, 2003, s.525.

10 Taner Timur, *Türk Devrimini ve Sonrası*, İmge kitapevi, Ankara, 2001, s.60.

11 Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt yay.,İstanbul, 2002, s.153.

12 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.1.

başarılı çıkabilmek için planlı bir ekonomik model arayışına yönelmek, kaynaklarını verimli kılmak zorundaydı. Bu ise, ülkenin bütün olanaklarını devreye sokacak bir seferberliği gerekli kılıyordu. Bütün bu kapsamlı uygulamalara kendi içinde yer verecek bir ekonomik sistem arayışı, içinde bulunulan koşullar nedeniyle gerekliydi. Bütçede görülen küçülmelere, mal alım ve satımındaki daralmalara ve ülkeye giren sermaye akışındaki kesintilere karşın yine de kalkınma için gerekli yatırımlar yapılmalı, istihdam olanakları yaratılmalı; ülkenin refah düzeyi yükseltilmeliydi.

Geçmişin acı deneyimlerinin yarattığı korku ile dış borçlanmaya temkinli yaklaşıyordu. Hesapsız kitapsız yapılacak dış borçlanmanın, zamanla siyasi bağımsızlığı da nasıl ortadan kaldırdığı yakın tarihte görülmüştü. Bu nedenle dış borçlanma, ekonominin kurallarına ve gücüne uygun olarak yapılabilirdi. Bu nedenle Türkiye'deki bu ekonomik bakış açısıyla ilgili olarak dış basında da yapılan ilk değerlendirmelerde bu öngörüler dünya ekonomik bunalımı sonrasında "devletçi" yönelişler olarak tanımlanıyordu. Artık, 1932'den sonra bu tür niteleme ve değerlendirmeler sık sık kaleme alınmaya başlanmıştı. Yapılan yeni tanımlamalarda Türkiye'deki ekonomik model için, "devletçi" nitelemeleri yapılmakta tereddüt edilmiyordu. Bu tanımlamalardan bir tanesi de 1934 yılında "La Republique" gazetesinde "Yeni Türkiye'nin İktisadi Siyaseti" başlığıyla çıkmıştı¹³. Yazıda şunlar deniliyordu: "Yeni Türk rejiminin esas karakterlerinden bir de "étatisme" (devletçilik)'tir... Fakat bu deyim anlama üzerinde uzlaşmak gereklidir. Büyük Millet Meclisi Mebusu... Bay Reşit Saffet'e göre devletçilik millete en faydalı verimlerin en çoğunu sağlamak için özel ve genel çıkarları birleştirmek amacıyla devletin müdahalesidir"¹⁴.

Ancak dikkati çeken nokta, bu tür değerlendirmelerde bulunan kişilerin, Türkiye'ye özgü devletçilik yapılanmasına şekil veren ekonominin toplumsal yönüne de yapılan vurguydu. "Yeni Türkiye" kendini devletçi ve halkçı bir devlet olarak nitelendiriyordu. Bu politikanın özünde olabildiği kadar ticari açık vermeden, düzgün bir mali sistem yaratmak bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin çöküşünde, mali sıkıntılarının ne denli rol oynadığı hafızalarda tazeliğini koruyordu. Mustafa Kemal Atatürk, devletin kurucusu ve rejimin öncüsü olarak; "Ülkenin mali durumu düzen ve güven üzerine kurulmuştur. Devletçi ve halkçı olan bir yönetim ve ekonomi yaşamında hazinenin gücü ve düzeni başlıca dayanağıdır"¹⁵ diyordu.

Bu söz, yeni yönetimin, devletçi ve halkçı ilkeler doğrultusunda, hedeflerine ulaşabilmesi için, düzen ve güvenlik içinde yükselmesi gerektiğini anlatıyordu¹⁶. Türkiye sağlam bir ekonominin, geleceğin en önemli güvencesi olduğunun bilincinde olarak, hızlı kalkınmaya önem verilmeliydi. Hızlı bir kalkınma sürecini başlatabilmek için, sınırlı sermaye ortamında, ister istemez devletin yatırım alanlarına kendi sermayesiyle girme zorunluluğu vardı. Böylece yeni dönem, ekonomide devlet müdahalesini gerekli kılan bir dönem olmuştu¹⁷.

Bu açılım, yalnız bir iç sorun değildi. O tarihlerde dünya, Batı merkezli bir kapitalizmin yanı sıra, yayılcı eğilimi olan bir kolektivist sistemin kuruluşuna ve işleyişine de tanık olmuştu. Sovyetler Birliği, katı bir devletçilik sistemi uyguluyor,

13 Uğurlu, a.g.e., s.240.

14 A.g.e., s.240.

15 BCA, 490.01.1449.1.6.

16 BCA, 490.01.1449.1.6.

17 Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1981, s.30.

proletarya sınıfının egemenliğine dayanan bir komünist yaşamı ve siyaset anlayışını yerleştirmeye çalışıyordu. Hatta bu gelişmeler, Batı'da belli bir ürküntü ve tedirginlikle de karşılanıyordu. Pek çok çevrede, Doğu'daki bu gelişmenin, Batı'daki kapitalizmin sonu olduğu inancı yerleşmişti. Dünya bu tür tedirginlikler içinde, gelecekte derin ekonomik kırılmaların ve ayrılışların da yeşermeye başladığına tanık olmaktaydı.

Batı'nın kapitalizmi ile Doğu'nun kolektivizmi arasında sıkışıp kalmış Türkler'in nasıl bir ekonomik model üzerinde duracakları ve nasıl bir yol izleyecekleri ister istemez, ilgileri çekmekteydi. Türkiye, 1923 İzmir İktisat Kongresi ile birlikte, kimi öncelikleri ortaya koymuş, kendince bir Misak-ı İktisadi yayınlamıştı. 1923 yılından sonraki beş yıl, bir deneme yanılma dönemiymiş. Batı'nın liberal değerleriyle örtüşen bir ekonomik yapı arzusu olmakla birlikte, kısa sürede bunun yeterli sonuçlar doğurmayacağı görülmüştü. Aşırı geri kalmışlık ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ülküsü, bir çelişki yaratıyordu. Bu nedenle, neredeyse çağlara dayanan geri kalmışlık kaderini bir büyük sıçrayışla kapatmak gerekiyordu. Bu çabalar, işte Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkmasıyla büyük bir darbe yemiş oldu. Bu ekonomik bunalımla birlikte, üreten kesimler büyük bir ekonomik kayba uğramışlardı.

2.3 Dünya Ekonomik Bunalımının Türkiye'deki Etkileri ve Yabancı Kamuoyu

Türkiye, dünya ekonomik bunalımıyla birlikte kendi ekonomisine birden bire binen ağır yükü, tarımsal üretimden elde edeceği kazançla aşmaya çalışıyordu. Sermaye sınırlıydı. Bu nedenle de ekonominin karşılaştığı yeni zorlukları aşmada para olanakları yeterli değildi. Bu yatırım alanlarında kısıntı yapmayı zorunlu kılıyordu. Sınırlı sanayi ve finans sektörü, bunu gerektirmekteydi¹⁸. Ekonomik sıkıntının ilk dalgaları altında ekonomik göstergelerde hızlı bir düşme yaşanmış, toplumsal sorunlar ağırlaşmıştı¹⁹. Ekonominin verilerindeki geriye gidişler, Türkiye'de uygulayıcı konumunda olan hükümetin acilen konuya el atmasını gerekli kılmıştı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte Türkiye, ekonomiye devletin müdahalesini öngören bir sisteme yönelmişti²⁰.

Dünya Ekonomik Bunalımı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki borsa krizi ile başlamıştı. Amerika kamuoyu, hem kendisi ekonomik sıkıntılarının pençesinde kıvrılırken, hem de dünyadaki olayları yakından gözlemliyordu. "Newyork Times" gazetesi, 15 Şubat 1930 tarihinde Türkiye üzerine yayınladığı bir yazıda, Türkiye'de karşılaşılan bu yeni durumu ele alıyordu. Gazete Mustafa Kemal'in Türkiye'de ticareti canlandırmak için yaptığı çalışmalara değinmekteydi. Yazı Lucille Saunders tarafından kaleme alınmıştı. Habere göre dünya ekonomik bunalımı Türkiye'de etkisini 1929 yılının Aralık ayından itibaren göstermişti. Türkiye'de ticari yaşam, tedaviye muhtaç bir hasta biçiminde tasvir edilmekteydi²¹. Ancak bu hastalığın tedavi edilmesi için, Mustafa Kemal Paşa, -yani Yeni Türkiye'yi kuran önder- aralıksız olarak ekonominin görüntüsünü inceliyor ve kimi arayışlar peşinde bulunuyor-

18 İlhan Tekeli-Selim İkin, *a.g.e.*, s.2.

19 Detaylı bilgi için bkz. Alev Gözcü, "Bir İhtiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.14, 2007/Bahar, s.s.85-102.

20 Ülken, *a.g.e.*, s.32.

21 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

du. Yazara göre, Mustafa Kemal Paşa hiç ara vermeden otuz altı saat boyunca bir masanın başında oturmuş ve iktisadi konuları incelemişti. Bu süre bitmiş, yalnız bir gecelik dinlenmeden sonra, yine incelemesini sürdürmüştü. Yazar şöyle diyordu: "Türkiye'de Cumhurbaşkanı... Bir meseleyi çözmeyi kendisine görev edinirse ne zamanı ve nede çalışmayı esirgemedi durmaksızın kendi istirahatına bile önem vermeden sorunun çözümüne uğraşır²²."

Lucille Saunders'e göre; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, her zaman, verilen her türlü mücadelenin en önündeki kişiydi. Onun iktisadi konular üzerinde inceleme yapması yazara göre Türkiye için oldukça önemliydi. Dünya ekonomik bunalımının etkisinin görülmeye başladığı 1929 yılının Aralık ayından beri Türkiye'de iktisadi yapı adeta bir ölü sessizliği içinde bulunuyordu. Ekonomik kalkınmada bir yardımcı unsur olarak görülen yerli mallarının kullanılmasının karşısında tüccarlar Avrupa'ya siparişlerde bulunmaya cesaret edemiyorlardı. Yazar'a göre; Türk hükümetinin onlara pek de olumlu bakmadığı ortadaydı. Türkiye'nin dışarıdan satın almayı durdurmasının yalnızca ülkenin sanayi mallarına olan ihtiyaçlarını arttırdığını belirtiyordu. Yerli mallar ise gereksinimlere tam olarak yetmiyordu. Bu nedenle Türkiye'nin ekonomik mücadelesi, kimi fabrikaların etkinliğini artırmak biçiminde sürüyordu²³. Türkiye'de bankalar tüccarlara yönelik kredi oranlarını düşünerek, temkinli olma yoluna gitmişlerdi. Bu tavır, ticari olarak sıkıntıları da yanında getirmişti. Türk maliye kurumları tarafından çiftçilere ve küçük fabrika sahiplerine borç verileceğinin söylenmesine rağmen bunun henüz gerçekleşmediği görülüyordu. Türkiye'nin borçlanarak, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı aşmaya çalışacağı söylentilerinin de ortalıkta dolaştığı vurgulanmaktaydı. Türkiye'de hükümet yetkililerinin yabancı yardımı olmadan ekonomik sıkıntılara çare bulacakları şeklindeki iddiasının pek mümkün olmayacağı yazarın yorumlarında anlaşılıyordu²⁴.

Yazıda, Türkiye'de bir devlet bankasının etkisinin büyük bir ilgi ile beklenildiği belirtilmekteydi. Bu konunun meclis tarafından ele alınması umuluyordu. Sözü geçen dönemde bir Amerikan grubunun Türkiye'de önemli maden ayrıcalıkları almak peşinde olduğu bilgisi verilmektedir. Konu Türkiye'de kabinenin gündemine gelmişti. Uzun zamandan beri kimliklerini gizleyerek Türkiye'de olan bu Amerikan grubunun önerisine mecliste bakılacağı bilgisi aktarılıyordu²⁵. Haberden anlaşıldığına göre, Batı kamuoyunda, bu sıkıntılı dönemde Türkiye'nin önemli tasarruflara gittiği saptaması yapılıyor; ardından da belki de madenlere yönelik bir imtiyaz beklentisi dillendiriliyordu²⁶.

Türkiye ise, Batı kamuoyunda kendisi üzerine yapılan bu tür yorumları dikkatle inceleniyordu. Toplanan yazılar, elçilikler aracılığıyla Başbakanlığa kadar iletilmekteydi. Dönemin Matbuat Genel Müdürü tarafından Başvekâlete yazılan bir başka yazıda Londra ve Berlin'de çıkan kimi gazetelerde Türkiye ile ilgili haberler rapor edilmişti²⁷. Bu yazıların en ilginç olanlarından biri Dr. Wilhelm Feldmann

22 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

23 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

24 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

25 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

26 BCA, 030.10.166.153.5.1930.

27 BCA, 030.10.133.959.5.1930. / BCA, 030.10.166.153.10.1930.

tarafından “Kemal’in En Zor Savaşımı- İktisadi Bağımsızlık” başlıklı yazıydı²⁸. “Vossische Zetung” gazetesinin 3 Nisan 1930 tarihli nüshasında yer alan bu makalede Türkiye’nin ekonomik durumunun değerlendirmesi yapıyordu. Türkiye’nin bir süreden beri ekonomik bunalımın etkisi altında olduğu vurgulanarak Kemalistlerin ekonomik bunalımla savaşıyor, ekonomik bağımsızlıklarında önemli bir sınav verdikleri vurgulanıyor yapıyordu²⁹. Yazıya göre Türkiye çokça zamandır bir ekonomik bunalım içindeydi. Türkiye bu durumu bir süre kabullenmeyerek inkâr etmiş, görmezden gelmişti. Bu ekonomik sıkıntıyla mücadele görevi de Mustafa Kemal tarafından 1921 yılında Anadolu’nun bağımsızlık mücadelesinde olduğu gibi İsmet Paşa’ya verilmişti³⁰. Ancak gazeteye göre ekonomik görüşler üzerine Ankara’da bir uzlaşma sağlanabilmiş değildi. Ankara’da bu konudaki görüşler, birbirinden oldukça uzaktı. Bunun için gazete kimi örnekler de veriyordu. Türkiye Hükümeti’nin görüşüne göre, maliyenin bir düzene girmesi için, öncelikle Osmanlı Devleti’nden kalan borçların ertelenmesi gerekiyordu. Bunun için Duyun-u Umumiye üyeleri bu konuda bir borç sözleşmesi yapılmasını yeterli görüyorlardı. Ancak yine bu borçlar idaresi, ıslahat görevini bir yabancı maliye uzmanına vermeyi önermekte ve Türkiye memuriyetinde bulunmak koşulu ile mali durumu inceleme ve ıslah etmek üzere önerilerde bulunmasına rıza göstermekteydi³¹. Bu rapora göre İstanbul’da ekonomik mücadele Türk Lirası’nın kuru etrafında devam etmekteydi. İstanbul Milletvekili olan İktisat Encümeni Kâtibi Umumisi Nurullah Esat Bey’in Almanya’da eğitim görmüş olması ve bu süreçte Almanya’daki enflasyon dönemlerine tanıklık ettiği şimdi Türkiye’de Almanya’da adı geçen dönemde alınan önlemlerden daha ileri bir önlem sürecinin yaşandığı belirtilmişti³².

1930’lu yıllarda İsmet Paşa ve onun çevresindekilerin özellikle tarım alanındaki politikalarıyla Ankara ve diğer vilayetlerdeki yerli üretimde artış beklentileri yarattığı belirtiliyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın partisindeki ağır isimler arasında düşünsel anlaşmazlıklar olduğu görülüyordu. Ancak bu düşünce karmaşası ortasında yine de taraflardan birisi baskındı. Bu baskın düşünceye göre, Türkiye bir tarım memleketiydi. Dolayısıyla tarım, bütün ülke ekonomisinin temelini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla bütün ilgi ve özen, tarım sektörüne yöneltilmeliydi. Yazının en önemli noktası ise şöyleydi: “Yabancıların doğal olarak istedikleri borç güvencesi, Türklere hemen eski Osmanlı Padişahlığındaki yabancı egemenliğini ve kapitülasyonları anımsatıyor. İşte dört savaş geçirmiş olan bu yoksul ülkenin yabancı parasına başvurmaksızın önemli şimendifer ve yeni bir başkent yapmasını, ordu ve donanmasını yeniden düzenlemesi ancak bundan ileri gelmektedir. Bundan dolayı bir bunalımın ortaya çıkışı zaten kaçınılmaz bir durumdur. Türkiye siyaseti iş başında bulunanların yapmakta olduğu bu deneyimler sonucunda şu gerçeği anlayacaktır ki; ekonomik ulusçuluk büyük tehlikeleri kendi içinde barındırmakta olup çağdaş bir ekonomi siyaseti her yerde olduğu gibi ulusal bağımsızlığı bütünüyle korumak koşuluyla burada da izlenebilir³³”.

Türkiye’nin yakın komşusu Yunanistan da benzer sıkıntıların içinde uğraşıyordu. Yakın tarihlerde iki ulus, önemli bir savaşın içinden çıkmışlardı.

28 BCA, 030.10.133.959.5.1930. /BCA, 030.10.166.153.10,1930.

29 BCA, 030.10.133.959.5.1930. /BCA, 030.10.166.153.10,1930.

30 BCA, 030.10.166.153.10,1930./BCA, 030.10.133.959.5.1930.

31 BCA, 030.10.166.153.10,1930.

32 BCA, 030.10.166.153.10,1930.

33 BCA, 030.10.166.153.10,1930.

Düşmanlık hislerinin yerini artık dostluk ve dayanışma süreci almıştı. Yunanistan basını da Türkiye'deki bu gelişmeleri yakından izliyordu. Atina'da çıkan "Katimerini" gazetesinde "Türkiye'nin İktisadiyatı Fena Vaziyettedir" başlıklı bir haber yer almış ve bu habere göre de Türkiye'de zabıtların maaşlarının verilemediği yazılmıştı. Haberde, Ankara'ya giden Osmanlı borçları alacaklılarının Paris'e dönmek üzere hareket ettikleri ve oradaki alacaklılara Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik durumu üzerinde edindikleri izlenimleri ve inceleme sonuçlarını açıklayacakları anlatılıyordu. Yerinde yapılan bu incelemelerde, Türkiye'nin ekonomik durumu pek kötü olarak saptanmıştı. Buna delil olan olay ise, subayların maaşlarının verilememiş olmasıydı. Diğer yandan da her gün tüccar ve çeşitli girişimcileri hükümetin pek çok çabaya karşın kurtaramamasıydı. Bunlar, bunalımın ne denli derin olduğunu gösteriyordu"³⁴.

Türkiye'deki iktisadi mücadeleyi konu alan ancak biraz daha olumlu bir bakış açısıyla sunulan bir başka makale de Türkiye'nin komşusu Irak'ta "El'Irak" gazetesinde yer almış ve Türkiye'nin Bağdat elçiliğince tercüme edilerek başvekâlete sunulmuştur³⁵.

15 Ocak 1930 tarihli "El Irak" isimli gazete makalesine "Genç Türkiye'de İktisadi Uyanış" başlığını atmıştı. Yazıya göre, Doğu toplumları her geçen gün hayat ve uyanışa dair bir örnek gösteriyordu. Her geçen gün Doğu ilerleme kaydetmekteydi ve böylece geleceğe doğru hürriyet içinde hareket ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi de Türkiye idi³⁶. Türkiye Batı'nın baskısından kurtulmak için çalışan bir ülkediydi. Bunun için çaba gösteriyor ve uğraş veriyordu. Doğu ve Batı ülkeleri arasında yükselen ve her sorununu halleden bir yönü vardı. Türkiye'nin böyle bir başarıyı hayata geçirmesinde uyguladığı kararlı programın etkisi olduğu ifade ediliyordu. Türkiye'nin yaptığı iç düzenlemelerle tarih akışını değiştirmiş ve kendisi ile geçmiş arasında oldukça uzun bir mesafe koymuştu. Böylece O yeni bir Millet yaratmayı başarmıştı. "Mukaddes" olarak ifade edilen siyasi mücadeleden sonra Türk Milleti ile hükümetinin dikkate aldığı en önemli sorununu iktisadi konular olduğu üzerinde durulmaktaydı. Hatta bu durum "iktisadi uyanış" olarak da belirtiliyordu. Türkiye Hükümeti'nin tamamen uyandığı ve her sorunu gerektiği gibi önemle incelediği saptaması yapılıyordu. Türk hükümetinin uyguladığı programın başarılı bir program olduğu belirtilmekteydi. Zamanla bu planlı uygulama Türk hükümetini başarıya götürmüştü: " Türkiye Hükümeti'nin, iş bu tarzı hareketi şayanı takdir ve hürmettir"³⁷.

Irak gazetesinin yorumlarında, Türkiye gösterdiği kalkınma başarısıyla, bütün Doğu ülkelerine en büyük rehber olarak gösterilmektedir. Gazetede yer alan haberin son kısmında Türk Parası'nın değerinin düşmesiyle kurulan Milli İktisat Cemiyetinden söz edilmekte ve bu cemiyetin Türk Halkının güvenin kazanmış bir cemiyet olduğu üzerinde durulmaktaydı. Milli İktisat Cemiyeti'nin başkanı Büyük Millet Meclisi Başkanıydı. Milletvekillerinin bir kısmı ve iktisat uzmanları bu derneğe üye olarak katılmışlardı. Cemiyetin halkı iktisadi konulara uymaya ve yabancı mallarını kullanmak yerine yerli malı kullanımı teşvik etmeye çalıştığı görülüyordu. Milli İktisat Cemiyeti, Türkiye'nin siyasi uyanışının doğal ve yüksek bir sonucu olan

34 BCA, 030.10.136.977.19.1930.

35 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

36 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

37 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

iktisadi gayretin en açık göstergesi olarak gösterilmişti. Geçmişte Türkiye'nin israfta çok ileri bir ülke olduğunu yazan "El Irak" gazetesine göre saltanat ve o dönemin hükümetleri bu israfı yapanların başında geliyordu. Bu nedenle de Osmanlı hazine her vakit boş ve fakir olmuştu. Borçlanmalar o güne kadar gerek Türkiye ve gerek Türkiye'den ayrılan ülkelerin omuzlarında bir yük olarak bulunuyordu. Ancak bugünkü Türkiye'nin özellikle iktisadi konularda tedbirli olduğu görülüyordu. Bu konuda alınan kararlara titizlikle uyulduğu da dile getirilmekteydi³⁸.

Başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa olmak üzere hükümetin iktisadi konularda her türlü atılımı yaptığı ve bir anlamda iktisadi taassupla mücadele ettikleri ifade ediliyordu. Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa, kimi tüketim alışkanlıklarını bile değiştirmişti: "Gazi hazretleri çay ve kahve kullanmasını bırakarak onların yerini alacak olan yerli ürünler kullanmaktadır. Gazi hazretlerinin sarayı, iktisat ve tedbirlere en parlak bir örnektir. Devlete iç işlerini yönetmekte, bu saray en iyi ve güvenilir rehberdir. Gazi içinde az hademesi olan basit bir sarayda yaşamaktadır. Kendisinin yaşamıyla "Ali Osman'ın" yaşam biçimi arasında gayet büyük bir fark vardır. Gazinin harcamaları ayda bin İngiliz lirasından fazla değildir ve bu harcamalarının büyük kısmını hayır ve sadaka yolunda sarf etmektedir. Gazi yaşayışında basit bir Türk'tür. Riyaseti Cumhuriyetin gerektirdiği bazı gösterişler olmamış olsaydı, Gazi o Cumhuriyet içinde, yaşayışında, en basit bir Türk olurdu"³⁹.

Böylelikle tüm Doğu dünyasına örnek gösterilen Atatürk, bir ülkenin lideri olmasına karşın, mütevazı yaşamı ile örnek alınmaya değer bir duruş sergiliyordu. Türkiye'de devleti yönetenler ülkede yapılan düzenlemelere bağlı kalarak topluma örnek oluyorlardı. Hükümet bunun için toplumun güvenini kazanmış ve milleti yeni medeniyet meydanına hürriyete ve istiklale getirebilmişti. Irak ise Türkiye'den kopmuş bir parçaydı. Türkiye'ye birçok ahlaki ve geleneksel bağlarla bağlıydı. Irak Türkiye'nin bu uyanışından ders alması gereken bir ülke olarak tarif ediliyordu: "Biz bugün, yoksuluz ve mali bir kriz geçirmekteyiz. Hükümet buna bir çare bulmak istiyorsa, Türkiye'nin hareket biçimi izlenmelidir ve mümkün olduğu kadar yabancı mallarından uzak durarak, yerli malları kullanalım. Fakat maalesef biz ne hükümetimizde ne de halkımızda bu hisleri göremiyoruz. Türkiye'nin bu iktisadi uyanışı bunlara en iyi örnek olmasını dileriz"⁴⁰.

Irak'ta adı geçen gazetede çıkan makaleye bakarak Ortadoğu ülkelerinin pek çoğunda, hem yeni bir iktisadi program uygulamaya çalışan Türkiye'ye hem de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oldukça olumlu bir bakış biçiminin olduğu anlaşılıyordu. Asıl önemlisi Türkiye'nin kendi başına ayakta kalmaya çalışan bir ülke olarak mutlaka örnek alınması gerektiği gerek devlet büyüklerinin tutumları açısından gerekse uygulanmaya çalışılan iktisadi kalkınma programı açısından son derece önemli bir algılamadır.

Türkiye kendi ekonomik yapısına ve buna dönük oluşturduğu stratejilere yön verdikçe, hem dışarıda hem de içeride bu konu ile ilgili Türkiye değerlendirmeleri yapılıyordu. Bu değerlendirmelerde, ülkenin, başka ülkelerle son dönemlerde arasında oluşan gelişmişlik, sistem ve strateji farklılıkları inceleme konusu oluyordu. "Journal de Montreux" gazetesinde yer alan bir yazıda da Türkiye pek çok farklı yönden ele alınmış ve Yeni Türkiye'nin yaratıcısı olan Mustafa Kemal'den övgüyle

38 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

39 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

40 BCA, 030.10.166.153.6.1930.

söz etmişti: “Kemalist Türkiye’nin çabuk kalkınması, harp sonrası tarihi içinde hayret verici bir hadise olarak kalacaktır. Unutmamalı ki Mustafa Kemal’in Türkiye’si her şeyi yeni baştan yaratmak mecburiyetinde idi. Kanlı mücadeleler neticesinde harpten çok bitkin çıkmıştı. Sürekli budamalardan sonra elinde yalnız bir Anadolu kalmıştı. Anadolu ise çok eski devirlerin sosyal formu içinde, siyasal birlikten mahrum, derebeylerin nüfuz ve keyiflerine terk edilmiş bambaşka bir devir hayatı yaşıyordu... Demiryolları, hemen hiç denecek derecede idi. Kültür bakımından vaziyet aynı fakirlikte bulunuyordu. Maarif yeniden kurulacaktı. Orta ve yüksek tahsil esası surette ıslaha muhtaçtı. Bütün bunları bir irade ve deha adamı başardı. Türklerin gazi adını verdikleri adam Türkiye’ye yalnız siyasi istiklalini vermekle kalmadı, o tam manasıyla ve her şeyi tamamen yep yeni bir devlet, Türkiye Cumhuriyet devletini yarattı. Bu devleti teşkilatlandırdı, modern bir form verdi, sağlam bir politika temeli kurdu ve uzağı gören azimli bir aile babası gibi kendi yarattığı devleti idare etti...⁴¹”.

Örneğin “Manchester Guardian” gazetesinde çıkan “Yeni Türkiye” adlı bir yazıda Türkiye komşularıyla ekonomik konular yönünden karşılaştırılmaktaydı. Ülke 1933 yılında önemli bir iktisadi gelişme göstermişti. Bu durum, Yunanistan, Romanya, Sovyet Rusya’nın aksine, bir ilerleme yaratmıştı. Geçen altı yıl içinde ahalinin yabancı bankalara ve birçok milli bankalarda biriken tasarruflarını 6 milyon liradan 40 milyon liraya çıkardığı vurgusu yapılmıştı. Bu durum ülke içindeki sermayeyi yararlı biçimde kullanmanın yöntemini getirmişti⁴².

Hükümetin açtığı iktisat mücadelesi, yalnız bir propaganda olayı değildi. Yeni bir ekonomi zihniyeti yaratmıştı. Bu gelişme hükümeti halkın bankalarda biriken paralarını koruma ve banka işlemlerini sıkı bir denetleme uygulamasına yöneltmişti. Bunun için de yeni bir yasa çıkarma zorunluluğu doğmuştu. Ancak, o zamana dek Türkler tarafından yönetilen bankalar güven duyulmaya layıktı. Artırılan, yani tasarruf edilen paralar biriktirilince Türkiye’de ilk olarak sanayinin gelişmesinde etkili olmuştu⁴³. Yerli sermaye ile bankaların girişimleriyle büyük küçük 20 kadar fabrika oluştu. Bu fabrikalar genellikle ipek, çikolata, kösele, kundura, çimento ve çivi fabrikalarıydı. Aynı zamanda hükümetin şeker fabrikaları da vardı. Yakında Sovyet uzmanlarının yardımıyla yeni fabrikalar da kurulacaktı. Bunlar, kredi ile alınmış Sovyet yapımı makinelerle işleyeceklerdi. Son zamanlarda rekabet bir tehdit halini almıştı. Hükümetin onayı ve izni sağlanmadan yeni fabrika açılmasının yasaklanması konusundaki müdahalesine karşın, yeni sanayiye girişen birçok Türk sermayedarı zengin olmuşlardı. Bu sanayi gelişimi aynı zamanda İstanbul’da, İzmir’de ve çeşitli kentlerde lüks apartmanlar inşasında büyük bir gelişme yaratmıştı. Yalnız İstanbul’da 200.000 kişilik oturmaya uygun lüks binalar yapılmış ve geçen üç sene içinde hepsi de insanlarla dolmuştu. Korkak sermayedarlar gelir getirir binayı en iyi yatırım sayıyorlardı. Aynı zamanda geçim endeksi azalmış; birçok yerde etin yarım kilosu 3 peniye inmişti⁴⁴.

Bu Türkiye halkının dünya bunalımını bütünüyle hissetmediği anlamına gelmiyordu. Aksine hükümetin gelir gereksinimini tatmin için bütün maaşlara ve ücretlere konulan son derece ağır özel bir maliyette vergiler varken, maaş ve ücretler yüzde yirmi ila kırk düşürülerek verilirken; doğal olarak sıkıntı da kaçınılmazdı.

41 Uğurlu, a.g.e., s.s.344-345.

42 BCA, 030.10.166.154.5.1933.

43 BCA, 030.10.166.154.5.1933.

44 BCA, 030.10.166.154.5.

Ancak dikkati çeken konu; inşa edilen bütün lüks apartmanların bu maaşları alan kişiler tarafından derhal tutulmasıydı. Gerçek şuydu: Halkın ve Ankara ileri gelenlerinin, iktisadi ve mali yönetime karşı yine de güvenleri vardı. Bu güvende haklılık da görülüyordu. Kambiyo kurları sabitti. Bu kurlar, özenle Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından belirlenmişti⁴⁵.

İhracatın değeri, 1931 yılına oranla 32.000.000 Türk lirası düşmüş olmakla birlikte; hacim olarak artmaya devam etmiş; üç yıl öncesinin 670.000 tonilatosa oranla, 1932’de 950.000 tonilatoya çıkmıştı.

Hükümetin gösterdiği en önemli başarı, borçlarını düzenli ödeyebilmesi ve bunu bir dengeye bağlayabilmesiydi. Genel borçlar içinde Türkiye’nin hissesi 1928’de uzlaşıldığı gibi, 107.600.00 Türk lirası iken, bu para senede 1.500.00 altın TL taksitlerle ödenecekken, şimdi bu borç, 8.000.000 altın Türk lirasına yılda 700.000 lira taksite indirilmişti. İşte bu Türkiye’nin dengeli ödeme biçimini sonuç olarak düzeltmişti. Böyle oranla lehte bir durumda hükümetin ilk serbest milli borçlanma için imar çalışmamalarına yardım etmesi konusunda halka başvurması da doğal görülüyordu⁴⁶. 12.000.000 kâğıt lira borç yapılacaktı. Senede yüzde yedi faiz ve amortismanlıydı. Bu para Ergani madenlerini Mersin’e bağlamak için 88 km.lik bir hat yapımına harcanacaktı. Bu hat, pek zengin olan Ergani yöresinin ve madenin gelişimini sağlayacak bakır pazarında hükümete büyük kar ve çıkar kazandıracak diye düşünülüyordu⁴⁷.

Bu algılamalar, yalnız Batı basınında değil, Arap dünyasında Türkiye ile ilgili olumlu bakış açıları yaratıyordu. Örneğin; Mısır’da “Essiyasiye” gazetesi bunlardan birisiydi. Bu gazete “Ahrar-ı Desturin Fırkası’nın” yayın organıydı. Söz konusu partinin, Mısır kamuoyunda düşüncelerini yayıyordu. O zamana dek, dünyadaki ekonomik olayları ele alırken, Türkiye’deki ekonomik ve mali durumla ilgili pek olumlu görüşler ortaya koymuyordu. Ancak 16 Haziran 1930 tarihli sayısında uzun bir makale yayınlarak, Türkiye’deki mali ve ekonomik durumla ilgili bilgiler veriyor ve bu dönemde Türkiye’deki gelişme ve icraatlardan övgüyle söz ediyordu. Kahire elçiliğinden bu konu önemle Başvekâlet’e aktarılmaktaydı⁴⁸. Gazete söz konusu yazısına “Türkiye ve İstikraz” başlığını atmıştı. Gazete alt başlığına; “Hükümetin İktisadi Politikası; Mali Buhran Halledilmek Üzeredir” yazısını koymuştu. Büyük millet meclisinin son oturumlarından birinde; rüşvet yasası projesinin tartışması sırasında cesur bir Türk mebusunun; ülkede güçlü bir nefret ve gittikçe çoğalan bir memnuniyetsizlik ruhu olduğunu belirttiğini haber veriyordu. Toplumda bireylerin yoksulluk yükü altında çetin bir yaşam sürdürdüğü halde, hükümet memurlarının bolluk ve mutluluk içinde hayatını sürdürdüğünü; emlak ve arazi sahibi olduklarını söylediğine vurgu yapıyordu⁴⁹. Bu habere göre milletvekili; memurlardan kuşkulandırmaktaydı. Zengin Ankara memurlarının Büyük Millet Meclisi içinde söylenen bu cesur sözlerin, meclis dışına yayılması ve basına düşmesi mevcut yönetimin kurulmasından beri Türkiye’de misli görülmemiş bir sorun olduğu belirtiliyordu. Bu durum, her gün daha kötü bir duruma giren iktisadi bunalımın sonucuydu. Bununla birlikte

45 BCA, 030.10.166.154.5.

46 BCA, 030.10.166.154.5.

47 BCA, 030.10.166.154.5.

48 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

49 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

aynı zamanda hükümetin ekonomik durumu hızlı biçimde çözümlenmesi için de faaliyete yönelten bir etken olmuştu. Türkiye’de ekonomik bunalım şu noktaya varmıştı: Sürekli olarak ödeme yapmayacağını söyleyen hükümet, sonunda bir ödeme sözleşmesi yapmaya zorunlu kalmıştı. Türklerce şu gerçek iyi anlaşılmıştı: Ekonomik durumun gelişmesi için her halde bir dış yardıma muhtaçtılar⁵⁰. İçinde çırpındıkları ekonomik buhranın ortadan kalkmasına bir çare bulmadıkları takdirde, geçen on yıl içinde kazandıklarını da kaybedeceklerdi. Bunun için, hükümet memleketin tarım, sanayi, ticaret durumunun gelişmesine ve devlet gelirlerinin artmasıyla mali durumun belirlenmesine çalışmak ve 15 yıl içinde uygulanmak üzere bilimsel bir proje hazırlamakla uğraşıyordu. Hükümet ekonomik durumdan, toplumun hoşnut olmadığını biliyordu. Ancak durumu düzelterek olanaklara sahip olduğundan dolayı, bu hoşnutsuzluğa bir neden de görmüyordu. Hükümetin ileri gelenleri, cumhuriyet hükümeti, saltanat hükümetinin tuttuğu aynı yolu tutmak ve bu biçimde yanlışlıklar sonucunda mali yıkım uçurumuna yuvarlanmak niyetinde bulunmadığını söylüyorlardı. Bununla birlikte ticari ve ekonomik dengenin eskisinden daha çok olumlu bulunduğu kuşkusuzdu. Devlet bankasının kurulması için kendileriyle müzakere etmek üzere hükümet tarafından çağrılan yabancı uzmanlar bile ekonomik durumun yuvarlandığı uçurumdan kurtarılması için seri ve güçlü önlemler alınmaması halinde ülkenin harap olacağını söylüyorlardı. Bundan Cumhuriyet hükümetinin de, saltanat hükümetinin de izlediği yolu tutarak, kısa adımlarla kesin olarak bir iflase yürüdüğü anlamı çıkmazdı. Ankara hükümeti ülke için pek doğru bir mali yöntem ortaya koyan, yalnız kuramsal değil, uygulamalı bir biçimde de bütçesini düzenleyebilen, vergilerden elde edilen gelirini çoğaltan, üreticilerin birçok ağır yükleri kaldıran, sermayedarların baskısına boyun eğmeyen sırf kendi ve vesayeti ile birçok faydalı ve pek değerli işler yapabilen ilk Türk hükümetiydi. Bu hükümet ülkenin mali durumunu tespit ve varidatını artırmak yönünde on seneden beri çetin uğraşılarda bulunmuştu. Bu hükümet büyük ve lüks saraylar inşa etmiyordu⁵¹.

Memleketin refah ve saadetini temin etmek amacıyla demiryolları, şoseler, köprüler yapıyor; araziye tarıma uygun bir hale dönüştürmek için sulama politikaları uyguluyor; toplumu hastalıktan kurtarmak için ülkedeki bataklikları kurutuyor; ülkenin üretim yeteneğini artırmak için daha yüzlerce yararlı işlere para harcıyor. O halde memleket neden harap olmak tehdidinde maruz bulunuyor ve niçin korkunç bir bunalım geçiriyordu? Bunun nedeni de şuydu: Türkiye pek geniş ve muazzam bir imar programını başkasının mali yardımına muhtaç olmadan, sırf kendi araçlarıyla başarmaya kalkışmasıydı. Avrupa sermayedarlarına teslim olmadan, Yeni Türkiye’nin gelişme ve ilerlemeye doğru yürümeye gücü olduğunu dünyaya göstermek için bu hareketi düzenli olarak izlemişti⁵². Geçen on yıl ülkenin gücünü ve yeteneğini denemek ve aynı zamanda başarılı işleri dünyaya göstermekle geçmişti. Türkiye bu hareket şekliyle sanki Avrupalılara şunu demek istiyordu: “Görüyorsunuz ya; Türkiye sandığımız gibi değildir. Biz mali, iktisadi ve bayındırlık ve diğer vasıtaları öğrenmeye yetenekli; güven ve itimada layık’ız. Memleketimizi sermayenizin kullanımı için hazır hale getirdik. Gelişme ve ilerleme devam etmemize artık yardım ediniz ki Türkiye doğal kaynaklarıyla layık olduğu düzeye ve yeni hükümetin yüksek başarıları ve inkılâbın ahaliye bağışladığı yeni ruh aracılığıyla dünyanın zengin memleketlerinden birisi olsun”⁵³...

50 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

51 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

52 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

53 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

Türkiye hükümeti işte bu yolla gerek doğrudan doğruya ve gerek bir aracıyla borç sözleşmesi isteğinde bulunmaya başlangıç olmak üzere, aşağıda sözü edilen faaliyetlerde bulunmuştu. 25 milyon liralık bir borç için Türkiye hükümeti ile cereyan etmekte bulunan müzakerenin sonunu izleyen süreçte doğrudan yapılan 5 milyon liralık borçtan başka 40 milyon ya da 50 milyonluk bir borç alımı daha yapılacaktı⁵⁴. Demek ki iktisadi durumun başlayan gelişimini yönetmek ve mali durumu sabitlemek için hükümet kesin kararını vermiş oluyor. Yapılacak borçlanma ekonomik bir borçlanmaydı. Yani alınacak para yalnız mali bunalımı ortadan kaldırmaya değil, ekonomik işleri başarmaya ve ulusal servetin gelişmesi ve ilerlemesine harcanacaktı. Hükümet on beş senede bitmek üzere ekonomik bir proje hazırlamıştı. Bu süre içinde İktisat Vekâleti hükümetin en önemli bakanlıklarından biri sayılacaktı. İktisat Projesi tarımsal, sanayi ve ticari alanları bütün ayrıntılarına varıncaya dek genişti⁵⁵.

Yine Kahire’de yayımlanmakta olan “Elmukattam” gazetesinde Türkiye hakkında şu başlık atılmıştı: “*Türkiye’nin Emsalsiz Kalkınması*”⁵⁶. Yazının geri kalanında ise bütün Doğu uluslarının I. Dünya Savaşı sonrasında medeniyet sahasında önemli gelişmeler yaptığı söyleniyor ama Doğu uluslarının öncüsü olarak ise Türkiye’nin olduğu vurgulanıyordu. “*Avrupalıların hasta adam ve ölüm halinde adam diye adlandırdıkları eski Osmanlı İmparatorluğu büyük, kudretli, neşeli ve durmadan çalışan bir genç olmuştur... Asıl şayanı takdir olan mesele Türkiye’nin yaptığı bütün kalkınmaların kendiliğinden ve hiçbir kimsenin yardımına muhtaç olmaksızın yapmakta olmasıdır... Yeni Türkiye daha doğrusu Kemalist Türkiye’nin yaptığı ilerlemeler her sahaya ve her mesai şubesine şamildir*”⁵⁷...

Sonuç

Yeni Türkiye hiç şüphe yok ki Mustafa Kemal’in bir eseri idi. Bu durum yabancı kaynaklarda farklı şekillerde vurgulanmış ve Türk Devriminin; Mustafa Kemal Atatürk’ün eseri olarak tanımlanmasıyla da ifade edilmiştir⁵⁸. Onun Türkiye’de yaptıkları “*Kemalist Rönesans*”⁵⁹ olarak tanımlanmıştı. Bağımsızlık Savaşı’nı Batı’ya, Batı’nın saldırganlığına karşı vermiş, bu savaştan başarıyla çıkmıştı. Ancak askeri anlamdaki bu başarı, sorunları bütünüyle çözmedi, belki de gerçek sorunlarla uğraşmak için önemli bir başlangıcın da nedeni oluyordu. Bu uğraşımın, özellikle ekonomik alanda yürütülmesi kaçınılmazdı. Ancak, Türkiye kurulduktan beş altı yıl sonra bütün dünyayı saran ekonomik bunalım, onun zaten oldukça zor olan ekonomik yüküne, çok daha ağırlarını bindirmişti. Sermaye yokluğu, deneyim eksikliği gibi nedenler, çok şey üzerinde olumsuz etki yapabilecekti. Türkiye, geldiği tarihsel çizginin bir uzantısı olarak, dünyada ekonomik, toplumsal ve siyasal bölünmenin tam ortasında kendine bir yol haritası belirlemeye çalışırken; onun ekonomik alanda yöneleceği sistem, ilgi ve merakla bekleniyordu. Türkiye, Batı’ya karşı savaşırken, Batılılar gibi olmaya çalışıyordu. Yabancılar, Türkiye’yi

54 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

55 BCA, 030.10.166.153.13.1930.

56 Uğurlu, a.g.e., s.219.

57 A.g.e., s.s.219-220.

58 Georges Duhamel, *Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti*, (çev.: Can Yücel), Cumhuriyet yay., 1998, s.27.

59 Jean Deny, a.g.e., s.15.

eski Türkiye'den, yani Osmanlı Devleti'nden ayırabilmek için, "Yeni" sıfatı ile tanımlıyorlardı. Yeni Türkiye'nin başarısı, eskisinin hatalarına düşmemekten geçiyordu. Borç içinde, sürekli yabancı sermaye gereksinimi olan ve hep bütçe gelirleri açık veren Türkiye'nin yerini şimdi üreten Türkiye alacaktı. Ancak, yalnız üretme azmi bu işleri başarmak için yetmiyordu; bir sistem algılaması ve oluşumunu belirlemek bu aşamada kaçınılmazdı.

Yeni Türkiye Mustafa Kemal'in Türkiye'siydi. Bunu gösteren bir örnek J.H.Walton'un 12 Eylül 1935 yılında "Daily Telegraph" da Türkiye hakkında yazdığı bir yazının başlığını "Mustafa Kemal'in Türkiyesi" olarak belirlemesiydi⁶⁰. Yazıda, Atatürk, Türkiye'nin başı olarak tasvir ediliyordu. Mustafa Kemal'in Türkiyesi, Avrupa'nın hasta adamı olmak gibi çirkin bir unvandan kendisini kurtarıp, kendi kendisinin doktoru olmuştu⁶¹.

60 Uğurlu, a.g.e., s.190.

61 A.g.e., s.190.

KAYNAKÇA

I-Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II-Kitaplar ve Makaleler

ARI, Kemal, *Atatürk ve Aydınlanma*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (haz.: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi yay., İstanbul, 2003.

BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

DENY, Jean, *Yeni Türkiye*, (çev.: Sencer Kodolbaş), Cumhuriyet yay., 2000.

DUHAMEL, Georges, *Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti*, (çev.: Can Yücel), Cumhuriyet yay., 1998.

GÖZCÜ, Alev, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.14, 2007/Bahar, s.s.85-102.

GREW, Joseph C., *Yeni Türkiye*, (Türkçesi Kadri Mustafa Orağlı), İstanbul, 1999.

KIRKPINAR, Leyla *Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın*, T.C Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2001.

ÜLKEN, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1981, s.32.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2009.

TEZEL, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2002.

TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge kitapevi, Ankara, 2001.

TURAN, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi yay., Ankara, 2004.

Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si (1923-1938), (Ed.: Ö.Andaç UĞURLU), Örgün yay., İstanbul, 2003.